

KOVÁCS LEVENTE¹ – ZSENGELLÉR JÓZSEF²

GAZDASÁGI KIHÍVÁSOK KERESZTYÉN ETIKAI VIZSGÁLATA

CHRISTIAN ETHICAL SCRUTINY OF ECONOMIC CHALLENGES

A művészeti, kulturális, vallási, tudományos és gazdasági területeken a fejlődés ciklikus módon történik, az intenzitások időrendben azonos sorrendben egymás után jelentkeznek a felsorolt területeken. A művészet/kultúra/vallás esetében ez egyfajta motivációs őseredetre vezethető vissza. Éppen ezért érdemes vizsgálni a gazdaság - keresztyénség, azon belül is legjelentősebb fejlődési hatásként a gazdaság - protestantizmus viszonyát. Ez a hatás a mai napig kihát a (vallásos és kevésbé vallásos) európai és amerikai társadalmak értékrendjére és gazdasági fejlődésére. Jelen tanulmány ezeket az összefüggéseket fogja bemutatni és gyakorlati példákkal alátámasztani.

In the fields of art, culture, religion, science and economics the evolution is cyclical and its intensities appear in the same chronological sequence. In the case of art/culture/science, it can be traced back to an ancient origin of motivation. That is the reason why one should study the relation of economics and Christianity, especially the relation of economics and Protestantism that has the most significant evolutionary effect, which is still present within the morals and economic development of (either religious or less religious) European and American societies. This study aims to present these relations and argue with practical examples.

Sikeres előadók is előszeretettel kötik előadásait a korábbi korok bölcsességeihez, így illusztrálásul gyakran alkalmaznak közmondásokat, ismert tudósok vagy politikusok közismertté vált gondolatait, költőktől vett idézeteket, Bibliából vett üzeneteket. Jelen írás azonban nem apropóul, hanem referenciaként fordul a keresztyén gondolkodáshoz és annak forrásához, a Bibliához. Egy olyan megközelítést vázol fel, mely egy életforma, világkép, hitrendszer szerves részét képezi. Egy egységes, emberközpontú, morálisan is érzékeny világképből kiindulva mutat rá a mai világ elembertelenedett, moralitásmentes, pragmatikus gyakorlatot követő gazdaságelméletére és gazdaságpolitikájára. Természetesen egy ilyen rövid előadás nem foghatja át a kérdéskör teljes spektrumát, ezért néhány fontos alapelv alternatív olvasatának felvillantásával igyekszik rávilágítani a keresztyén gondolkodás, tanítás gazdasági jelentőségére és egyben gyakorlati alkalmazhatóságára, alkalmazandó voltára.

1. A TULAJDON KÉRDÉSE – A TEREMTETT VILÁG TULAJDONLÁSA

A gazdaság alapértéke az ókortól kezdve dokumentáltan a tulajdon. A megélhetést biztosító föld és a tárgyi értékek birtoklása, a tulajdonjog a hatalom megszerzésének eszközévé vált. Erre ala-

¹ Tanszékvezető, egyetemi docens, Miskolci Egyetem

² Rektorhelyettes, egyetemi tanár, Károli Gáspár Református Egyetem

pozódott a nagybirodalmak és uralkodók gazdagsága, akik főként katonai erő(szak) alkalmazásával gyarapították korábbi tulajdonukat, de hasonlóan a jelenlegi gazdasági elité is, akik gyakran pénzügyi erőfölényük kihasználásával tesznek szert újabb és újabb tulajdonokra.

A mai európai társadalom minden korábbinál jobb körülmények között él. Társadalmi szinten általánosan megjelent a tartalékképzés, az életkörülmények folyamatos javítása, az aktív (költéses) pihenés általánossá vált stb. Az európai életforma azonban – ahogyan azt a migrációs válság is jól mutatja – egyre több gazdasági és gazdaságetikai feszültség forrása. Ezek közül most a legsúlyosabbat, a vagyoni koncentrációt emelem ki.

A Föld teljes lakosságát figyelembe véve a vagyon több mint felét a lakosság kevesebb mint 1%-a tulajdonolja [Shorrocks et al., 2014: 13]. Az iszonyú aránytalanság mellett ez etikailag azért is elfogadhatatlan, mert a javak jelentős része nem munkával előállított, hanem a Föld természetes része, ilyen pl. maga a termőföld, az ásványkincsek.

Az elmúlt évszázadokban a munka termelékenysége sokkal gyorsabban nőtt, mint a munkabérek. Ennek megfelelően a befektetők, a tőkések sokkal gyorsabban gazdagodtak, mint maguk a munkavállalók, azaz a tőke szűk körben gyorsan halmozódott, az újraelosztás pedig elmaradt.

A tulajdonnal kapcsolatban megfogalmazott következő két jogtudományi állítás jól jellemzi általánosságban az ember és a tulajdon viszonyát:

Először is „Az ember által elsajátított javak részben beépülnek az ember személyiségébe, az egyéniség ismertető jegyeivé válnak, részben az egyén autonóm létezésének anyagi alapját alkotják.”³ Vagyis az első állítás szerint az ember tulajdonságai tulajdonának függvényei.

Másrészt „A tulajdonjog emberi magatartás.”⁴ Vagyis az ember cselekvése is függ a tulajdonától.

A Bibliai alapokon álló ember viszont a teremtett világ és benne az egyén tulajdonságainak a tulajdonjogát is Istentől származónak tekinti [Rae, 2015: 367]. Ez a definíció így hangzik „Az Úr a föld és ami betölti, a földkerekség és a rajta lakók.” [Zsolt 24,1]. A Teremtő azonban az embernek lehetőséget adott a teremtmények között: „Úrrá tetted kezéd alkotásain, mindent a lába alá vetettél” [Zsolt 8,7] [Wright, 1990: 113-118].

Mindebből viszont következik az Isten előtti egyenlőség is: „Mert ki tesz téged különbbé? Mid van, amit nem kaptál? Ha pedig kaptad, miért dicsekszel, mintha nem kaptad volna? [1Kor 4,7]

Ezek nyomán vetődik fel a gazdaságetikai kérdés: mi lenne a helyes tulajdonosi/emberi magatartás ebben a kritikussá vált helyzetben?

Miközben a Biblia nemhogy nem tagadja, hanem védi is a tulajdonhoz való jogot [Wright, 1990: 128-140; Rae, 2015: 363-364], az aránytalan meggazdagodás és elszegényedés kompenzációjaként Mózes 3. könyvében a jubileumi, az 50. év rendelkezései szolgáltak a kirívó egyenlőtlenségek eltüntetésére [3Móz 25]. Ennek az évnak a során az adósrabszolgákba kényszerülők felszabadulhattak, az eladósodás miatt elbirtokolt földtulajdon pedig visszaszállt eredeti tulajdonosához. [Wolff, 2001: 248-250].

3 pp. 58-59. <http://users.atw.hu/foiskola/mappa/2.%20FELEV/Civilisztika%20II/A%20TULAJDON.PDF> (Utolsó letöltés: 2018. július 19.)

4 p. 84. <http://users.atw.hu/foiskola/mappa/2.%20FELEV/Civilisztika%20II/A%20TULAJDON.PDF> (Utolsó letöltés: 2018. július 19.)

Ma az elképesztő mértékű és egyre növekvő különbségeket egyetemesen kellene rendezni addig, amíg még békésen meg lehet ezt tenni. Ez a feladat megfelleltethető

- a szolidaritás / testvériség,
- a jótékonyság / gazdagok felelőssége,
- a méltányosság / szegények segítése keresztyén elveknek.

Ma ezt megfelelő adórendszerrel, vagy, ahogy a 2008-ban kezdődött gazdasági világválság kapcsán az Európai Protestáns Egyházak Szövetsége 2012-ben javasolta, átmeneti, de jelentős vagyonadóval lehetne elősegíteni [CPCE, 2012].

2. AZ EREDMÉNYES MUNKA ÉS AZ ADAKOZÁS

A nemzetek szabad és független gazdasági előre jutása a saját országuk megtakarításának a függvénye. Az, aki megtakarít és erre tudja alapozni gazdaságának a jövőjét, szabadon tud egyről a kettőre jutni; az a nép viszont, amelyik külső hitelekre alapozza a jövőjét, biztosan nem lesz szabad, a hitelfeltételek miatt inkább kiszolgáltatottá válik.

A mai korban a család szerepe felértékelődött, így minden korábbinál nagyobb odafigyeléssel kell lenni rá gazdasági és etikai területen is. Nekünk először is Európához kellene felzárkózni, nemcsak társadalmi érettség, a demokrácia felelős megélése, hanem gazdasági területen is.

A családok boldogulása hagyományosan nemzedékeken átmutató feladat. A mai emberek számára a biztonság nem áll meg a „mindennapi kenyérünk” szintjén. Habár ez szükséges, azonban hitünk vagy hitetlenségünk mellett jellemzően szeretnénk további anyagi háttérrel is rendelkezni. A hónapról hónapra való élés helyett ehhez mindenkinek évente egy-egy lépéssel előrébb kellene jutnia. Ezt mi protestánsok értjük is, hiszen vallásunk szerint törekszünk a visszafogott (puritán) életmódra, az egyszerűsége az élet minden területén, a felesleges dolgok és a költsékes/tékozlás elkerülésére stb., melyeknek köszönhetően tartalékot tudunk képezni.

A takarékoság a családok szintjén a legkívánatosabb, hiszen hagyományosan világszinten is a lakosságnak kell megtakarítani ahhoz, hogy az ebből a forrásból nyújtott hitelekből a vállalatok új munkahelyeket tudjanak teremteni és bővíteni, minőségileg emelni tudják termelésüket. Tehát nemzedékekben gondolkodó családokra van szükség! A nemzedékekben gondolkodó és nemzedékekért élő családokban több gyermek születik, nagyobb hangsúlyt helyeznek az oktatásra, a gyermekek szülői nevelésére, és gyakran anyagi szempontból is olyan tartós háttér épül ki náluk, mely a munkajövedelem mellett biztonságot jelentő tőkejövédelmet is biztosít a családtagok és a leszármazottak számára. Magyarországon egykoron valahogy így működhetett a családmodell, és így kellene ezt ismét felépítenünk.

Az eredményes munka után az adakozás jelentőségéről is szólnunk kell, hiszen ez a tevékenység nem nyert elég nagy teret a rendszerváltás utáni változások során. Az adakozás esetében nem az adóelkerülés okán bizonyos (vagy éppen bizonytalan) célokra juttatott leírható összegekre gondolunk. Bár ezek is szolgálhatnak jó célokat, eredőjük mégsem fejezi ki az adakozás lényegét. Az előző témánál megjelent „Mik van, amit nem kaptál?” alapállásából kiindulva a keresztyén gondolkodás az adakozáson a hálaadást érti a megszerzett javakért, melyek mögött Isten gondviselése és szeretete húzódik meg.

Az adakozás mértékéről a Biblia egyértelmű eligazítást tartalmaz: tized. Ez már olyan mérték, mely egyrészt kifejezi az adakozó részéről is hálaadásának/adományának súlyát (vö. Mk 12,41),

másrészt alkalmas arra, hogy akár a támogatott egyén kezdhesse vele valamit, akár az egyes támogatott közösségek maradandó értékeket tudjanak létrehozni.

Amikor kirándulások során új helyeket ismerünk meg, akkor a legértékesebb kulturális helyszíneken az idegenvezetők gyakran elmondják, hogy melyik épület, kiállított tárgy stb. kinek a nagylelkű adományából valósult meg. Az adományozás vonatkozásában – egy-két igen pozitív kivételtől eltekintve (pl. prima primissima díj) – visszaszorulást tapasztalunk, miközben a ma emberének is vannak jelentős sikerei, jól sikerült üzletkötései, jelentős családi eseményei stb., melyért hálaadással tartozik. Pl. csak a 100 leggazdagabb magyarnak 2017-ben 890 milliárd forinttal nőtt a vagyona, ennek a tizede 89 milliárd forint, melyből igen sok szükséges fejlesztést vagy szociális feszültséget lehetett volna megoldani. A jelentős adományok maradandó, továbbá jelentős előre lépést jelentenek a támogatott közösségek számára. Az erős közösség pedig biztos háttérrel jelent a közösség tagjainak, mely egyébként feltétele is az egyén sikerének. Azaz az adomány visszahat az adományozóra! A „jókedvű adakozót szereti az Isten” [2Kor 9,7].

3. A KAMAT PROBLEMATIKÁJA ÉS A PROTESTÁNS ÉRTELMEZÉS GAZDASÁGI HATÁSA

Kelet-Európában az elmúlt évtized egyik jelentős társadalmi feszültséget eredményező terméke a devizahitel volt. Habár a kérdés pénzügyi szempontból lezárásra került, még ma is vannak, akik nyögnek következményei miatt. Ennek a terméknek a lényege a forinthez képest alacsony kezdeti kamat és alacsonyabb törlesztőrészlet volt, ami azonban az árfolyam bizonytalansága miatt pl. kedvezőtlen gazdasági helyzetben nominálisan jelentősen megnövekedhetett. A kamat, az árfolyam, a terhek és felelőségek mértéke és felosztása évezredek óta és ezen ügy kapcsán is vita tárgya.

Még a legegyszerűbb kérdés, a kamat esetében is a teológiai megközelítés összetett képet mutat. A kamatalkalmazás kérdése az Ószövetségben két részre van osztva, az egyik a saját néppel szembeni (mely tiltott), a másik az idegen népekkel szembeni (mely az uralkodási pozíció elérése miatt támogatott). A saját nép esetében egyértelmű a kamattiltás: „Ne szedj kamatot testvéredtől se pénz, se élelem, se egyéb dolog után, amit kamatra szoktak adni! Az idegentől szedhetsz kamatot, de testvéredtől ne szedjél kamatot! Akkor majd megáld téged Istened, az Úr minden vállalkozásodban azon a földön, ahová most bemegy, hogy birtokba vedd.” [5Móz 23,19-20]. A szövegkörnyezetből érzékelhető, hogy ez a fogyasztási jellegű kölcsönökről szól. Az idegen népek esetében viszont nincs kamattiltás, sőt az uralkodási viszony elérése miatt a kamatra történő hitelnyújtást támogatja: „Mert az Úr, a te Istened megáld téged, amiképpen megmondotta neked; Te kölcsönadsz a többi népnek, de magad nem szorulsz kölcsönre; uralkodsz a többi népen, de azok nem uralkodnak rajtad.” [5Móz 15,6]. Majd ugyanezen ok miatt az eladósodástól óv: „Megnyitja az Úr előtted gazdag kincsházát, az eget, és esőt ad földedre, amikor csak kell, és megáldja kezéd minden munkáját. Te kölcsönadsz a többi népnek, de magad nem szorulsz kölcsönre.” [5Móz 28,12]. Más kontextusban figyelmeztet az eladósodás veszélyére: „A köztetek élő jövevény mindinkább föled kerül, te pedig egyre alább hanyatlasz. Ő fog neked kölcsönadni, nem te kölcsönzöl neki, ő lesz az úr, te pedig a szolgálja.” [5Móz 28,43-44].

Az Újszövetségben a népek megkülönböztetése eltűnik, azaz a kölcsönök esetében a más népeken való uralkodást sem ösztönzi, hanem a szeretetből fakadó irgalmasságot képviseli: „A ki tőled kér, adj néki; és a ki tőled kölcsön akar kérni, el ne fordulj attól.” [Máté 5,42]. Továbbá: „Hanem szeressétek ellenségeiteket, és jól tegyetek, és adjatok kölcsönt, semmit érte nem várván;

és a ti jutalmatok sok lesz, és ama magasságos Istennek fiai lesztek: mert ő jóltévő a háládatlanokkal és gonoszokkal.” [Lukács 6,35].

A Biblia korában a „bankárok” jelentős részben a saját tőkéjükből hiteleztek. A tevékenységük alapvetően nem közszolgáltatás jelleggel működött, hanem alapvetően diszkrecionálisan. A modern gazdaságban a bankok tevékenysége egyre inkább közszolgáltatási jelleget vesz fel, továbbá immár közvetítő intézmények is: a bankok tőkéje biztonsági tartalék, a hitelezés pedig ügyfél vagy külső forrásokból történik. Azaz amennyiben a betétre kamatot fizet a közvetítő intézmény, akkor a betétből folyósított hitelért is kamatot, méghozzá felelősen magasabb kamatot kell szednie. A hitelkamat mértéke azonban etikusan és egyébként a felelős kockázatkezelés alapján is csak alatta lehet a termelő vállalkozás nyereségtermelési mértékének, azaz a munka jövedelmezősége meg kell, hogy haladja a pénzbefektetés jövedelmezőségét (lásd Máté 25,27 sorrendiségre utalását).

Az uszora kölcsön léte évezredekre nyúlik vissza. Könnyű meggazdagodást jelentett a megszorultak kihasználása által. Szinte minden korban korlátozták a mértékét úgy, hogy a kölcsön visszaadásakor maximum 30-40%-kal lehetett többet kérni. Ez azonban nem éves 30-40%-ot jelentett, hanem a kölcsön visszaadásakor egyszeri kamatot. A kornak a szokása az volt, hogy valamikor az aratás után kértek kölcsön, melyet a következő aratáskor kellett kamatosan visszafizetni. Így a teljes 30-40%-nyi kamatot hol 11 hónap, hol 6 hónap vagy akár 1 hónap után is meg kellett fizetni.

A bibliai történetek, de még a reformáció idején is a pénzek teljes aranyfedezettel rendelkező pénzek voltak, mely azt jelentette, hogy a pénz (az aranyhoz képest) nem inflálódott. Azaz az akkori etikus kamat mértékének a jelen korban, amikor is már nincs a pénzek mögött aranyfedezet és az inflálódás mesterségesen befolyásolható, a kamatfelár feleltethető meg.

A Biblia igen szigorú kamattiltásánál tudni kell azt, hogy abban a korban pl. egy rossz termés után az éhhalál előli megmenekülés egyetlen módja a hitel felvétele volt. A kamattiltások azért voltak nagyon kemények, hogy ezt a megszorultságot ne lehessen etikátlan meggazdagodásra felhasználni. Az ilyen kölcsönöket tekintette Kálvin fogyasztási kölcsönöknek és ezeknél tiltotta a kamatot [Gulyás, 2009].

A termelés fejlesztését biztosító, úgynevezett produktív hitelek esetében a reformátorokhoz hasonlóan a „törvényes haszon”-ra igen mondható, az „igaztalan meggazdagodásra” viszont továbbra is csak nem. Kálvin magát a pénzt hozamképességgel rendelkező eszköznek tekintette, mely befektethető, forgatható. A gazdaságfejlesztés esetében a méltányos kamatot határozottan megengedte [Fazakas, 2011]. A kamatszedést pedig csak kivételes esetekben tiltotta.

A mai banki hiteltípusok jellemzően ez utóbbihoz állnak közelebb. A vállalati hitelek alapvetően produktív hitelek, a lakossági hitelek közül az ingatlan korszerűsítési, energiahatékonysági hitelek a pénzáram alapján, a kiadáscsökkentés révén hatásukban nyereségtermelő hitelek. A technikai eszközökre, utazásokra, vásárlási pontgyűjtésre, magasabb életminőségre stb. nyújtott hitelek szükségesség és etika szempontjából nem tekinthetők az éhezés kiváltásaként működő (kamatmentes igényű) fogyasztási kölcsönöknek. Ezek a szükségességtől és a puritán életviteltől olyan távol állnak, hogy rájuk legfeljebb az uszora kamatplafon vonatkozhat.

Kálvin a kamat mértéke kapcsán a méltányosságot és az adott hely törvényeit emelte ki. Rátalálással nominálisan – az akkor alacsonynak számító – 3-5*-6**%-os ügyleti kamatokat még elfogadhatónak minősítette a produktív, azaz vállalkozásra, nyereségtermelésre fordítandó kölcsönök esetében [*Fazakas, 2011; **Gulyás, 2009].

A kamat konkrét mértéke kapcsán, a bibliai hagyományoknak megfelelően, lehet számmisztikai eredetet is kutatni. Így pl. a héberben a 3-as számértékű betű a gimel. A betű gyöke a „gamel” szó, mely igen sokszor fordul elő a Bibliában. Egyik jelentése a visszafizetni. Ebből a szóból alakult ki a zsidóság egyik alappillére, a gmlut cheszed, vagyis az isteni szeretet viszonzása [Orbán – Bodnár, 2005]. Azonban a kamatszint meghatározásokról gyakorlati és nem számmisztikai eredetű okokat vélelmezhetünk.

Kálvin lényegesnek tartotta, hogy a gazdasági jólét és a társadalmi igazságosság között a törékeny egyensúly fennmaradjon. Elgondolásai az európai jogrendszerben ma általános fogyasztóvédelmi követelményekként jelennek meg:

- Az eladósodás korlátozása, hogy a törlesztés a rendszeres jövedelemből is biztosítható legyen.
- A kamatplafon lakossági hiteleknél tovább él, fogyasztói hiteleknél a szabályozók gyakran alkalmaznak kamatmaximumot. Pl. Magyarországon a fogyasztói hitelek maximális kamata jegybanki alapkamat+24% lehet. A kamat mérséklését a szabályozók különböző szabályozási módszerekkel és a verseny élénkítésével segítik elő. Ennek és a fizetési fegyelmek eredményeként pl. Szlovákiában a jelzáloghitelek bruttó kamata 1% és 2% közé került.
- Európai szabályozások szerint hiteleket csak felelősen, bőségesen elegendő fedezet mellett és/vagy megfelelő, folyamatos likviditás megléte esetén lehet felvenni.

A protestáns kamatértelmezés új utat nyitott a hitel alapú gazdasági fejlődés felé, hiszen ettől kezdve a helyi társadalmi elit is részt vett/részt vehetett a pénzügyek aktív kezelésében, a pénzügyi közvetítő rendszer kiépítésében, a tőke koncentrációhoz üzleti alapon betétesként hozzájárulhatott, illetve üzleti alapon jövedelmező vállalkozásaihoz hitelt vehetett fel.

A reformáció kapcsán ugyanis azt, a tartós (immár 500 éves!) társadalmi és világszintű gondolkodás- és szemléletmód változást kell kiemelni, mely többek között olyan gyors gazdasági fejlődést eredményezett, mely nem a korábbi időszakok logikus folytatásaként állt elő. Továbbá érdemes megemlíteni, hogy ez az új gondolkodásmód nem szűkült le a gazdaság területére, hanem áthatotta a társadalmi létformát, megteremtette az önkormányzatiságot, a modern demokráciát, továbbá a hitéletet biblikus alapon újította meg. A reformáció társadalomformáló hatása egész Európát áthatotta, így a pozitív gazdaságfejlesztési eredmények nemcsak a protestáns területeken, hanem terjedése és áttételes hatásai miatt az egész kontinensen érezhetővé váltak. A protestáns területek ugyanis nem hermetikusan zárt övezetek voltak, amelyek szigetszerűen elkülönültek, hanem pont ellenkezőleg, Európa szerves és mozgalmas részei. Elég csak arra gondolnunk, hogy Németalföld a tengeri kereskedelem egyik hagyományos központja, Közép-Európa pedig történelmileg is átjáróház volt. A hermetikus különélés hiányában, gazdaságfejlesztési szempontból a protestáns kontra katolikus kultúra elsődlegessége nehezen bizonyítható [Cantoni, 2014]. Azonban a protestánsok jogosan büszkéek arra, hogy a gazdasághoz, a pénzügyekhez való kálvini állásfoglalás révén (mely megnyitotta a keresztény emberek számára a pénzügyi területeken való megjelenést) az emberiség anyagi gyarapodásához – éppen a kálvini szellemiségű neveltetés eredményeként [Weber, 1905] – jelentősebb mértékben tudtak hozzájárulni. Csak emlékeztetőül írom, hogy a reformáció korában egy átlag (nem nemes) embernek jellemzően egy ruházata volt, pont az, amit viselt. Ebből az általános szegénységi állapotból a manufaktúrák elterjedése, majd az ipari forradalom hatására az olcsó tömegtermelés révén a középosztályok széles rétegében lehetővé vált a fogyasztásbővülés és a jólét folyamatos, hihetetlen mértékű növekedése. A

manufaktúrák fejlődése, a gépesítés és a tömegárak kereskedelme minden korábbinál nagyobb tőkekoncentrációt és aktívabb banki hitelezést követelt meg. A reformáció új gazdaságtikai értékrendje, valamint – a részben ehhez köthető – gazdasági fejlődés, tőkeképződés [Weber, 1905] időbeli egybeesése lehet a meghatározó oka annak, hogy a reformációra mint elképesztő mértékű gazdasági fejlődést is hozó szellemi, értékrendi és megújulási folyamatra is tekintünk.

4. AZ ETIKUS GAZDASÁGFEJLESZTÉS

Az elmúlt évszázadokban a gazdaság, a kereskedelem, a logisztika, a pénzügy, a jogrendszer stb. töretlenül fejlődött. Ezek hatására az élet szinte minden területén globalizációs hatásokkal, környezettel találkozunk. Jelenkorunkra a globalizáció átfogó és egyre inkább visszafordíthatatlan tényezővé vált. Erről sokan, s nyilvánvalóan nem minden alap nélkül, pl. a szociális jólét és biztonság vonatkozásában inkább negatív összefüggésben szoktak beszélni [Rae, 2015: 369-373].

A másik oldalon azonban érdemes kiemelni, hogy a világban a kiszámíthatóság, a biztonság, az életszínvonal jelentős mértékű és folyamatos növekedése is ezzel összefüggésben következett be. Most etikai szempontból csak a globális világhoz aktívan kapcsolódó, vagy abban vezető szerepet játszó gazdasági felsővezetői elvárásokról szeretnék néhány szót szólni.

A cégvezetői munka alapvetően embertelen, hiszen a családi vállalkozások szintje felett az általánosan bevált vezetői módszerek alapján szokás meghozni a vezetői döntéseket. A hatékony menedzsment módszereket folyamatosan kutatják, hiszen az elsődleges tőkebefektetői érdek a befektetett vagyon hosszú távú és jelentős növelése. Egyes ágazatok önálló úton járnak, így pl. a gyorsétermi hálózatokban a franchise módszerek terjedtek el, másutt a minőségi elvekre (pl. 6 szigma) esküsznek stb. A cégcsoporton belül kialakított, átvett menedzsment módszerek bevezetése és alkalmazása általános elvárás a menedzsmentek és a felsővezetők vonatkozásában. Ezeket a módszereket a tulajdonosi szempontok alapján alakították ki, azaz a másik, az alkalmazotti oldal érdekeit jellemzően nem, legfeljebb csak olyan mértékig vették figyelembe, ameddig az a tulajdonosi elvárásokat segíti. Így jellemzően nem szerepelnek benne a munkavállalók, mint egyének ismerete/elvárásai, a szociális és a regionális szempontok stb. Azonban a hivatás és a hivatástudat erősítése, mint protestáns elvű gazdaságépítési tényező, jellemző eleme [Weber, 1905] a vállalati kultúra felépítések mai módszertanának.

Társadalmi szinten a keresztyén vezetőktől azt várják el, hogy döntéseik során a tulajdonosi, vállalati és/vagy ágazati szempontok mellett a társadalmi és a helyi közösségi érdekek, valamint a nemzeti értékek is kerüljenek figyelembe vételre. Természetes elvárás az is, hogy a munkatársak megismerése, értékeik és adottságaik számbavétele is legyen szerves része a vezetői döntéseknek. Csak így tudják a vezetők a krisztusi szabadságot a döntéseik során érvényesíteni [Rae, 2015: 379-381].

A digitális világ egyik következménye, hogy mindenkinek, de különösen a felsővezetőknek az élete folyamatosan nyomon követhető. A legfelsőbb szinten így nemcsak a hivatali, hanem az azon kívüli élet is gyakorlatilag a nyilvánosság előtt zajlik, mely folyamatos stresszhatást jelent. Éppen ezért fontos a példamutató vezetői életforma kapcsán a munka utáni pihenés és a keresztyénség kapcsolatáról is szót ejtenünk. Az egyik legfontosabb bibliai tanítás/parancsolat a hetedik nap megszentelése [2Móz 20,8-10], mely akkor válik a munkás napok után a pihenés napjává, ha ezen a napon más értékek mentén tevékenykedünk [Pavlovic, 2017: 78].

Ahhoz, hogy a mai kornak való megfeleltetéshez eljussunk és a munkához, a vagyoni gyarapításához való bibliai hozzáállást megismerhessünk, most a talentumok példázatát pénzügyi szempontból szeretném megvizsgálni.

„Mert úgy van ez, mint amikor egy útra készülő ember előhívatta szolgálait, és rájuk bízta vagyonát. Az egyiknek öt talentumot adott, a másikkal kettőt, a harmadikkal pedig egyet, kinek-kinek képessége szerint, majd útra kelt. Aki az öt talentumot kapta, vállalkozásba kezdett, és további öt talentummal gyarapodott. Hasonlóképpen akinek kettő volt, az is másik kettőt szerzett hozzá. Aki pedig az egyet kapta, elment, elásta azt a földbe, és elrejtette urának pénzét. Sok idő múlva pedig megjött a szolgák ura, és számadást tartott velük. Előjött az, aki az öt talentumot kapta, hozott még öt másik talentumot, és ezt mondta: Uram, öt talentumot adtál nekem, íme, másik öt talentumot nyertem azokon. Az ő ura azt mondta neki: Jól van, jó és hű szolgám, hű voltál a kevesen, sokra bízalak ezután, menj be a te uradnak örömébe! Előjött pedig az is, aki a két talentumot kapta, és azt mondta: Uram, két talentumot adtál nekem, íme, két másik talentumot nyertem azokon. Az ő ura azt mondta neki: Jól van, jó és hű szolgám, hű voltál a kevesen, sokra bízalak ezután, menj be a te uradnak örömébe! Előjött pedig az is, aki az egy talentumot kapta, és azt mondta: Uram, tudtam, hogy te kemény ember vagy, aki ott is aratsz, ahol nem vetettél, és ott is begyűjtöd a termést, ahol nem plántáltál. Félelmemben azért elmentem, és elástam a te talentumodat a földbe, íme, megvan, ami a tied. Az ő ura pedig így válaszolt neki: Gonosz és rest szolga! Tudtad, hogy ott is aratok, ahol nem vetettem, és ott is begyűjtöm a termést, ahol nem plántáltam. El kellett volna tehát helyezned a pénzedet a pénzváltóknál, hogy amikor megjövök, nyereséggel kapjam vissza azt, ami az enyém. Vegyétek el azért tőle a talentumot, és adjátok annak, akinek tíz talentuma van. Mert mindenkinek, akinek van, adatik, és gyarapodik, akinek pedig nincs, attól még az is elvételik, amije van.” [Máté 25,14-29]

A példázat kapcsán három üzenetet emelünk ki, majd mutatunk be. Az egyik a ránk bízott vagyoni közvetlen termelő munkán/vállalkozáson keresztül történő gyarapítása, mint elismerésre méltó vállalkozás. Kemény munka eredményeként a tisztességes vállalkozói haszon elismerésre méltó! A másik a pénz saját természetén, mint csereeszközön keresztüli gyarapítás elfogadása. A harmadik pedig az, hogy a sorrendiségben és az elvárt hozam mértékében is a munka van előrébb.

A munka a társadalom gazdasági fejlődésének az alapja, hiszen a bővített újratermelés – mely lehet mennyiségi növekedés, vagy minőségi fejlődés – csak a munka révén valósulhat meg. A munka gyümölcse, eredménye Istennek tetsző, „jó” dolog, ahogy ezt az 1Mózes 1. fejezetben pontosan hétszer olvashatjuk. Persze itt nem állhatunk meg, hiszen jön az isteni felszólítás a teremtett világról [Zsengeller, 2015], mely így hangzik: „művelje és őrizze” azt [1Móz 2,15]. A művelés a természeténél fogva gyarapítást és többletet jelent, az őrzés pedig a fenntarthatóságot, a természetnek a felelős óvását. A munka kapcsán érdemes kiemelni Luther Márton tanítását: „Arra hívtunk el, hogy Istent a hétköznapi életben, az e világban kijelölt munkahelyen szolgáljuk. »Isten szorgalmat és hűséget követel minden hivatásban« [Luther, 1983: 222]. A mindennapi munka becsületes és szorgalmas végzése Isten dicsóításának legfőbb eszköze.” [Bodai, 2001]

A mai modern bankszektor eredetét a korai pénzváltókra szokás visszavezetni. A pénzváltók a különböző területeken használt készpénzekből jelentős mennyiséget tartottak, melyeket árfo-

lyamnyereség mellett váltottak. A pénzváltók elsősorban a saját vagyonukból rövid futamidejű hiteleket is nyújthattak. A kamatszinteknek legfeljebb az uzsorakorlát szabott határt. Azaz tevékenységük pénzügyi szempontból több lényeges banki elemet is tartalmazott. Az arany, illetve aranyfedezetű pénzek esetében a pénzváltók árfolyamkockázatot nem vállaltak, hiszen a keresztárfolyamokat az érmék súlya és a pénzváltási nyereségességi elvárás egyértelműen meghatározta. Ugyanakkor a határokon átnyúló kereskedés miatt pénzváltási szolgáltatásuk szükséges tevékenység is volt, mely biztos jövedelmet jelentett. A harmadik szolgánál a példázat azt mondja, hogy ha a rábízott vagyont munka révén már nem is növelte, akkor legalább pénzváltók révén gyarapíthatta volna. Azaz a kétkezi munkát etikai szempontból fölé emeli a pénzváltói gyarapításnak.⁵ A pénzváltói (mai értelemben vett banki) pénzgyarapítást és ezáltal magát a tevékenységet egyértelműen elfogadhatónak, szükségesnek tartja.

A helyes keresztyéni megközelítés tehát nem zárja ki a pénzváltókat, a bankokat és tevékenységüket a gazdasági életből. Azok helyét ugyanakkor némileg szűkíti, pl. a templomban nincs helyük [Máté 21: 12-13]. És hatékonyságuk, elfogadásuk sorrendjét, mint szolgáltató üzletág, a termelő üzletág alá helyezi. Ez így is van rendjén, hiszen a modern bankszektor alapvetően közvetítő és szolgáltató tevékenységet folytat.

Ahhoz, hogy ebben a fontos munkában a keresztyének is részt tudjanak venni, kulcsfontosságú volt Kálvin tanítása. Hiszen az aktuális korra vonatkoztatva a pénznek hozamtermelő képességgel bíró eszközként való értelmezése, valamint a kamatnak mint törvényes haszonnak az értelmezése tette lehetővé azt, hogy keresztyén emberek is aktív részeseivé válhassanak a gazdaságnak és a bankvilágnak.

ÖSSZEFOGLALÁS

A reformáció során és azt követően a keresztyén/protestáns értékrendre alapozott etikus gazdasági rend gyors fejlődést hozott, mely az élet szinte valamennyi területét áthatotta. Az új, elképesztő változásokkal járó gazdasági világregnd azonban számos feszültség forrásává vált. A történelem ismétli önmagát, így az ezekből való kiút megtalálásához az alapokhoz kell visszamennünk. A mai európai társadalmak a zsidó-keresztyén kultúra talaján erősödtek meg és váltak a világ meghatározó szereplőivé. Így az alapokhoz való visszatérést a Biblia tanításai alapján tudjuk megvalósítani. Ehhez a következő területeken mutattunk megoldásokat: a világ javainak etikus tulajdonlása, a munka felelőssége és a hálaadás megnyilvánulása, a gazdaságfejlesztéshez szükséges kamat értelmezése, a felelős vezetés. A felvázolt megoldások ugyan áldozatokat követelnek meg többek között a világ gazdagjaitól is, azonban ezek az áldozatok olyan fenntarthatóságot és stabilitást hoznak, mely a teremtett világ megőrzése révén az emberiség és az ő jövőjüket is biztosítja.

A gazdasági vezetés mellett a záró gondolatok között a világi/politikai vezetésről is szólunk. A nemzeti és a globális legfelsőbb vezetés, valamint az irányító testületek szerepét úgy kell megerősíteni, hogy azok a felelős fejlődés motorjának, a természeti és anyagi javak igazságos elosztóinak, és a teremtett javak fenntartható felhasználásának szabályozójává tudjanak válni. A protestáns

⁵ Összhangban Kálvin János kamatszedési elvével: A hiteligenlyő magasabb nyereséget kell, hogy elkönyveljen, mint a kamatot váró hitelező [Fazakas, 2011].

szellemiség átláthatóságot, önállóságot, felelősségvállalást, alulról épülő aktivitást, demokratikus irányítást és krisztusi szabadságot követel meg. Ezek a protestáns elvek az élet valamennyi területén megjelenhetnek, így az etikus megoldások érdekében alkalmazandók is.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Anthony Shorrocks - Jim Davies - Rodrigo Lluberas (2014): *Global Wealth Report*. Credit Suisse, Zürich, <https://publications.credit-suisse.com/tasks/render/file/?fileID=60931FDE-A2D2-F568-B041B58C5EA591A4>
- Bodai Zsuzsa (2001): „A reformátorok gazdasági tanításai”, INCO (8. szám), <http://www.inco.hu/inco8/global/cikk5h.htm>
- Christopher J.H. Wright (1990): *God's People in God's Land*. Family Land and Property in the Old Testament. Eerdmans, Grand Rapids
- CPCE (2012): *Free for the Future – General Assembly*, 20-26 September 2012, Florence, Italy
- Davide Cantoni (2015): „The Economic Effects of the Protestant Reformation: Testing the Weber Hypothesis in the German Lands” *Journal of the European Economic Association* 13(4): 561-598
- Dolores Davies (2016): *Climate Change at the Crossroads*, http://ucsdnews.ucsd.edu/pressrelease/climate_change_at_the_crossroads
- Fazakas Sándor (2011): *Kálvin szociáletikájának aktualitása*, <http://reformatus.hu/mutat/kalvin-szociáletikaja/>
- Gulyás Gyula (2009): „Kálvin a tisztességes haszonról” *NAPÚT* (9): 116-129, http://www.napkut.hu/naput_2009/2009_09/116.htm
- Hans Walter Wolff (2001): *Az Ószövetség antropológiája*. Harmat, Budapest
- Kovács György (2013): „Kapitalizmuskép a magyar protestáns gazdaságetika tükrében” *Et al. – Kritikai Elmélet Online 1: Gazdasági teológia szerk. Fogarasi György* <http://etal.hu/kottekek/gazdasagi-teologia-2013/kovacs-kapitalizmuskep-a-magyar-protestans-gazdasagetika-tukreben/>
- Luther Márton (1983): *Asztali beszélgetések*. Helikon, Budapest
- Max Weber (1905/1982): *A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme*. Gondolat, Budapest
- Orbán Béla - Bodnár Eszter (2005): *A héber ABC-az Alefbét / A héber betűk, mint szimbólumok*, <http://caddik.shp.hu/hpc/web.php?a=caddik&o=GXZmu4O7fT>
- Peter Pavlovic (2017, editor): *Beyond Prosperity? – European Economic Governance as a Dialogue between Theology, Economics and Politics*, Globethics.net, Brussels
- Scott B. Rae (2015): *Erkölcsei döntések*. Bevezetés az etikába, Budapest, Harmat,
- Zsengellér József (2015): „A gazdaságetika keresztény (bibliai) alapjai” *Polgári Szemle* 11(4-6), <http://polgariszemle.hu/archivum/99-2015-december-11-evfolyam-4-6-szam/a-karoli-gaspar-reformatus-egyetem-tudomanyos-muhelyebol/687-a-gazdasagetika-kereszteny-bibliai-alapjai>